

Danske og Norske i Brødrekirken i Nord-Amerika fra 1742.

Ved P. S. Vig.

Efterfølgende Oplysninger om Landsmænd i Brødrekirken i Amerika skyldes, hvor ikke andre Kilder anføres, væsentlig følgende trykte Skrifter af herrnhuttske Forfattere her i Landet: 1) Biskop Joseph M. Levering: »A History of Bethlehem, Pennsylvania, 1741—1892, with some Account of its Founders and their early Activity in America« — Bethlehem, Pa., Times Publishing Company, 1903 (809 Sider i stort 8vo). 2) John H. Clewell: »History of Wachovia in North Carolina 1752—1902« — New York 1902, Doubleday, Page & Comp. Publishers (355 Sider i 8vo.). 3) A. Schultze: »The Old Moravian Cemetery of Bethlehem Pa. 1742—1897« i Vol. V of »Transactions of the Moravian Historical Society« (1897) Pag. 91—267.

Disse Skrifter, af hvilke de to første ere »Memorial Volumes« udkomne i Anledning af nævnte Brødrekoloniers 150 Års Jubilæum, ere alle byggede på originale Dokumenter, som findes i vedkommende Menigheders Arkiver. De har naturligvis særlig Interesse for Brødremenigheden, men ville kunne læses med Udbytte af enhver, der har nogen Interesse for dens Historie. Navnlig har Biskop Levering, der er Formand for »The Moravian Historical Society«, og i sine yngre År i lang Tid var Arkivar i Bethlehem, i sin anførte store Bog leveret et grundigt og

pygtigt Arbejde, som enhver, der har nogen Sands for historisk Granskning, vil vide ham Tak for. Hans Bog er udgivet af Menigheden i Bethlehem. Dr. phil. J. H. Clewell, som er Præst i Winston-Salem, N. C., samt Forstander for Brødrekirkens derværende store kvindelige Akademi, er en yngre Mand, hvis Bog i Grundighed ikke nær kommer op imod Leverings, men er så til Gengjæld en Del lettere at læse. Dr. theol. A. Schultze, der er Forstander for Brødrekirkens theologiske Seminarium i Bethlehem, har i sit nævnte Arbejde, der er bygget på gamle Kirkebøger, indlagt sig stor Fortjeneste af Personalhistorien. — Jeg anser det for unødvendigt at anføre min Kilde ved hvert enkelt Punkt, hvilket desuden vilde optage ikke liden Plads. — Jeg har været i nogen Tvivl om, hvorvidt jeg burde medtage alle Danske, som nævnes i de anførte Skrifter, helst da der om flere af dem kun gives sparsomme Oplysninger, om nogle slet ingen med Undtagelse af Navnet og Tiden, da de ankom til Amerika. Jeg har dog ment det rettest at medtage dem alle, også de få Norske og »Holstenere« (d. e. Slesvigere), som nævnes, samt stille dem i kronologisk Orden, såvidt det lader sig gjøre.

Uden at inklade mig på nogen Beskrivelse af Brødrekirkens Kolonier her i Landet, anser jeg det for Forståelsen af det følgende rigtigt at gjøre opmærksom på, at den lige siden 1735 har havt sådanne. Det første Foretagende af denne Art, som forsøgtes i Georgia i 1735, mislykkedes af flere Grunde. Kolonisterne derfra kom saa til Pensylvanien, hvor Bethlehem, ved Lehigh-Floden i det nuværende Northampton Country, i den østlige Del af Staten, omtrent lige Nord for Philadelphia, blev anlagt i 1741. Foruden denne, som bredte sig mod Nord til Nazareth og mod Syd til Emaus, havde man Kirkekolonier i Wachau (eng. Wachovia) i North-Carolina siden 1752, i Lititz, Lancaster Country, Pa., siden 1756, i Greenland eller Hope i New-Jersey siden 1774, samt flere Steder. Med Undtagelse af Bethlehem, Wachau og Lititz, bleve disse Kolonier opgivne

ved Begyndelsen af det 19de Århundrede. I disse Kolonier ejede Kirken Landet, de forskellige Fabrikker og Værksteder, kort sagt alt. Til at begynde med dreves det hele i Fællesskab som af en stor Familie, med Opsynsmænd for de forskellige Grene af Arbejdet. Det var saaledes Tilfældet i Bethlehem fra 1741 til 1762. Senere udforpagtede Kirken Landet og de forskellige Industrier, men havde det hele under sin Kontrol, så at f. Eks. ingen uden de, som tilhørte Brødrekirken, kunde få Ejendom indenfor Koloniens Område. Man fastholdt Ideen om den lille fra Verden afsondrede Flok i det længste, men måtte gjøre den Opdagelse, at »Verden« ikke lader sig holde ude, med mindre der kun var stadig Tilførsel af vakte udenfra, saaledes som Tilfældet var i den første Tid. — Siden Menigheden gik ind på at sælge sit Land, har vedkommende Pladser tabt deres Præg som Kolonier af en bestemt Farve. — For at det kan forstås, at forholdsvis så mange Danske kom til Amerika i det 18de Århundrede, må det have i Erindring, at man ikke i det lille Herrnhut havde Plads til den Mængde af fremmede, som strømmede til dette Brødre-Centrum, ja følte sig besværet af dem, og de Kolonier, som Br. Kirken havde anlagt på forskellige Steder i Europa, f. Eks. Pilgerruh i Holsten, Herrnhag i Wetterau, Heerendyk i Holland osv., mislykkedes, dels på Grund af de ledende Personers Udygtighed, dels på Grund af politiske og kirkelige Forhold på vedkommende Steder. En Del af Folkene fra Pilgerruh sendtes til Pennsylvanien. Også fra Herrnhag kom en Mængde Folk til »Bethlehem«. Her ejede Kirken en Mængde Land og havde sat en hel Del Foretagender i Gang. Pennsylvanien havde en stor, navnlig i kirkelig Henseende meget forsømt og forvildet Befolkning, hvoriblandt mange Tyske og ikke få Svenske; som både Spangenberg, der var i Pennsylvanien første Gang 1735—38, og Grev Zinzendorf, som var der 1741—42, havde ikke ringe Håb om at kunne vinde for Kirken. — Her var altså god Brug for de mange, man havde ondt ved at

finde Plads til i Europa, både som Arbejdere »in der Haus-gemeinde«, ved de forskellige Værksteder i Bethlehem, og »in der Pilgergemeinde« som Rejseprædikanter i den store tyske Befolkning. Desuden havde man lige fra først af Tanken henvendt på Missionen blandt Indianerne, som let kunde nåes fra Bethlehem. Brødrekirken havde sine egne Skibe, som førte dens Kolonister, Missionærer og Varer fra Holland og England til Amerika, Grønland og Vest-Indien. Besætningen på disse Skibe vare »Brødre«, ikke få af dem vare Danske. Der var levende Forbindelse mellem »Brødrene« over den hele Verden, og ikke mindst mellem Kolonierne i Amerika og Missionerne på de vest-indiske Øer og i Syd-Amerika. — Som det vil ses, var det særlig mellem 1742 og 1790, at den store Indvandring fandt Sted til Bethlehem og de andre Kolonier. Efter den Tid blev man mere forsigtig med at betale Rejsen for hvem som helst, der vilde til Amerika. — De få Danske og Norske, som kom hertil efter den Tid, var gjerne fremragende yngre Mænd, der brugtes som Lærere ved Skolerne. — Da Zinzendorf på Grund af sin Virksomhed en Tid blev husvild i sit eget Fædreland, og det så ud til, at Menigheden kunde blive det samme, tænkte han for Alvor på at flytte til Amerika, der så skulde være både hans og Menighedens Hjem. Han tænkte på at få oprettet et Baroni i Nazareth for at kunne sikre Kirken de Rettigheder, uden hvilke han ikke mente, den kunde bestå i Amerika. Den Bygning, der i det følgende vil findes nævnt flere Gange som »Nazareth Hall«, blev begyndt i 1753, og det var Tanken, den skulde være Grevens Bolig. Han opgav dog siden denne Plan og blev i Herrnhut til sin Død. Den store Bygning i Nasareth, som blev færdig i 1756, er næsten altid siden bleven brugt til Skole for Drenge og unge Mænd, og bruges så endnu. Mangfoldige unge Mænd i Amerika, også udenfor Brødremenigheden, har fået deres forberedende Uddannelse i »Nazareth Hall«, ligesom Pigeskolerne i Bethlehem og Salem altid har kunnet glæde sig

ved talrigt Besøg. — Endnu være den Bemærkning mig tilladt, at hvis den danske Emigrationshistorie engang skal skrives, må Grev Zinzendorf nævnes som en af dem, der tidligst gav Stødet til dansk Udvandring til Amerika, hvor siden så mange Tusinder af Danske have fundet deres Hjem. Vi skulle nu gjøre Bekjendtskab med nogle af de første af dem.

I. Danske Emigranter fra 1742 til 1760.

1742 fik det unge Bethlehem den første større Tilførsel af »Brødre« fra Europa i den første såkaldte Havmenighed (»Seegemeinde«), bestående af 57 Personer, som i London organiseredes til en Menighed under Peter Bøhler som Leder over Havet. Blandt de ugifte Brødre var den første danske Mand, vi ved af, der kom til Amerika som Medlem af Br. Kirken, nemlig Christian Werner, som var født i Kbhvn. 1696 af mennonitiske Forældre. Han var Båndvæver af Profession. I Bethlehem gjorde han Tjeneste som Skolelærer og Sygepasser, Farmarbejder, senere som Postbud mellem Bethlehem og Philadelphia, og tilsidst som Politibetjent. Han døde som gammel Mand 1783.

1743 kom den »anden Havmenighed« til Amerika, bestående af Søkende fra Herrnhag, Marienborn, Herrnhut og England, ialt 105 Personer, hvoraf 39 Ægtepar, af hvilke de 12 (eller 24) holdt Bryllup på samme Dag, den 27de Maj, i Marienborn, en Begivenhed, der ofte omtales som »det store Bryllup« og mindedes af vedkommende i Pennsylvanien ved et Kjærlighedsmåltid. I dette Selskab var følgende Danske:

1. Johan Henrik Møller, født på Fyen i 1710; da han var 25 År gl., blev han Medlem af Menigheden i Pilgeruh. I Pennsylvanien gjorde han Tjeneste som Prædikant i Heidelberg, Lynn og Oley samt som Skolelærer. Han blev ordineret til Diakon 1758. Han sidste Embede var som Kasserer for Pigeskolen i Bethlehem, hvor han døde 1760.

2. Matthias Reutze og Hustru Magdalene. Han nævnes i 1745 som dansk i Anledning af den såkaldte Polyglotsang, som man havde indført i Bethlehem, hvor der jo fandtes Folk af forskellige Tungemål. Reutze var imidlertid blandt dem, der ved nævnte Lejlighed »did not contribute a stanza«, siger Levering. Han må siden være kommen til Berbice i Sydamerika, hvorfra han i 1748 bragte en Dreng af Arawack-Indianerne til Bethlehem. Drengen, der blev døbt Christian Renatus, kom i 1749 til Europa. Hamilton regner ham med blandt »Fiskerne« i Pennsylvanien, og tæller ham med blandt »former Swedish and German Lutherans« som f. Eks. Reincke, Rosén, Bryzelius og Sølle. Dette kunde synes at tyde på, at han var en theologisk uddannet Mand hjemme fra.

3. Conrad Harding, en theologisk Student fra Tønder, kom fra Herrnhut. »He was a man of some refinement by birth and association, and withal of education and piety« — siger Levering. Han gik imidlertid fra Forstanden og voldte de gode Brødre, der skulde tage Vare på ham, mange Bryderier. Han løb fra dem, forsøgte at sætte over Floden for at gå til Philadelphia til en Synode, men druknede under Forsøget den 29de Marts 1746.

4. Jonas Nielsen og Hustru Margrethe. De drog til North Carolina i 1758.

1744 kom Abraham Reincke som var født i Stockholm i 1712, havde studeret Theologi i Jena, været Lærer for Grev Zinzendorfs Søn, Christian Renatus, og siden været Præst i St. Petersborg, Holland og England. I Pennsylvanien var han Præst i Nazareth, Bethlehem, Philadelphia og Lancaster, til han på Grund af Lungesvaghed måtte stanse. Han døde i 1758. Han blev i 1744 gift med Susanne (eller Sara) Stockberg, der var født i Sunmør i Norge 1715. Da hun i 1740 kom til Herrnhut i Følge med en Dr. Türeck, kunde hun, siges der, »speak Danish only«. Hun holdt mest af at arbejde blandt engelsktalende Folk. Hun døde samme År som hendes Mand.

Deres eneste Søn, Abraham R., blev Præst i Bethlehem. Hans Søn, Samuel, blev Biskop.

1746 kom et Ægtepar til Amerika, som er vel kendt fra de herrnhuttske Kredse i Danmark¹⁾, nemlig Vitus og Maria Handrup. De kom hertil i Følge med den meget unge Biskop Cammerhof, som skulde være Spangenberg's Medhjælper i Pennsylvanien, og i Virkeligheden afløse denne, der ikke var ivrigt nok inde på de sværmske Ideer, som dengang — i den såkaldte Sichtungs-Zeit — herskede i Brødrekirken. Ægteparret Handrup syntes imidlertid ikke om Forholdene i Amerika, men vendte misfornøjede tilbage til Europa i 1748 i Følge med Spangenberg.

1749 ankom »den 3die Havmenighed«, bestående af 115 Personer, til Pennsylvanien. Blandt disse fandtes kun få Skandinaver: en ugift ung Mand, Enert Enersen, samt to Piger: Martha Maans (eller Mans), født i Bergen 1716, der blev Vejledende for Børnene og de unge Piger i Bethlehem, hvor hun døde i 1773, — og Kathrine Poulsen, som snart efter drog til Grønland sammen med Matthias og Thomas Stack samt Christian David — på Skibet »Irene«, der bragte Tømmer til Brødrenes Huse i Grønland, hvilket Tømmer Chr. David tilhuggede under Sejladsen derop.

1750 ankom den såkaldte »Henrik Jordes Koloni« til Bethlehem fra Herrnhaga bestående af 81 Personer foruden Lederen. I denne Flok var der i det mindste 6 Skandinaver:

1. Abrahams Hasselberg, om hvem ingen senere Efterretninger haves.

2. Erik Ingebretsen²⁾, født i Norge i 1722, var en af de 12 Mænd, som i 1753 bleve udsete til at gå fra Bethlehem til North Carolina og anlægge en Koloni på det Land, som Brødrekirken havde købt af den engelske

¹⁾ Lundbye, Herrnhutismen i Danmark, S. 112 ff.

²⁾ Han er formodentlig en Slægtning af den Missionær Ole Ingebretsen fra Norge, som nævnes i Løgstrups Missionshaandbog, S. 341.

Regjering. De forlod Bethlehem den 8de Oktbr. 1753 og nåede efter umaadelige Anstrængelser til Wachau den 17de Novbr. Ingebretsen, der var Tømrer, byggede de første Huse i den ny Koloni, i hvilken han var en af Lederne, men døde allerede i 1759, som så mange andre af Tyfus, som dengang rasede i Kolonien.

3. Christoffer Mathiasen, ugift, formodentlig Broder til Nr. 4.

4. Nicolas Mathiasen, født i Kjøbenhavn 1723, var Bogbinder, levede ugift i Bethlehem til sin Død 1798.

5. Hans Petersen, var født i »Hendrup« (vistnok Stenderup) »in Holstein« den 25. Oktober 1725 og døde i Bethabara, N. C., den 6te Novbr. 1763. Han var Skræder af Håndværk. Efterat han i nogen Tid havde holdt Skole i Bethlehem, blev han i 1753 udset til at være en af de 12, som gik til N. Carolina for at grunde en ny Koloni. Under Skovarbejdet på den nye Plads blev han ramt af et faldende Træ og af sine Kammerater båret hjem som død, men kom sig dog og var en af de få, som overlevede Tyfusedpidemien 1759.

6. Poul Jensen Scherbeck, født »i Holsten« 1726; døde ugift i Bethlehem 1758.

1751 kom en dansk Mand til Bethlehem, som fik stor Betydning for den unge Koloni og bidrog sit til at gjøre den berømt, nemlig den dygtige Møllebygger Hans Christian Christensen. Han har Æren af at have anlagt det første Vandværk i Pennsylvanien. Det Vand, man skulde bruge, havde man hidtil måttet bære i Spande fra Floden op på Bakken, hvor Bethlehem ligger. Efter Samråd med Johan Böhner, Missionær i Vestindien, som dengang (1754) opholdt sig i Bethlehem, lykkedes det Christensen at konstruere et Pumpeværk, som dreves af Møllens store Vandhjul, ved Hjælp af hvilket han kunde presse Vandet op i Højde med de højeste Huse. Dernæst konstruerede han Ledninger fra en fælles Beholder til de forskjellige Huse. Da han fremviste sine første Forsøg,

fyldtes hele Byen med glad Beundring. Anlægget af dette Vandværk betragtedes som et af Byens store Fremskridt, og det indtog længe en fremragende Plads blandt Stedets Seværdigheder. Således omtales det af den svenske Provst Israel Acrelius, som besøgte Bethlehem 1754 sammen med den dansk-fødte Præst Peter Brunnholtz fra Philadelphia. — H. C. Christensen kom siden til N. Carolina.

1752 kom Johanne Ingerheid (skrives også Inger Heyd), født 1721 i Laurvig i Norge. Hun blev gift med Indianermissionær Joh. Jak. Schmidt, theologisk Kandidat fra Königsberg, der døde i 1778. Hun overlevede ham til 1795.

1753 ankom et meget stort Selskab til Bethlehem under Ledelse af Peter Böhler, deriblandt Danskerne Jakob Friis, Jakob Jørgensen, Otto Christian Krogstrup, Jørgen Sølle, Christian Wedsted, Peter Worbasse samt Nordmanden Hans Martin Kalberlahn. Da de fleste af disse ere omtalte ovf. S. 332 ff., skal her kun gives enkelte supplerende Notitser om dem.

1. Jakob Friis omtaler selv, at han opholdt sig i den nye Brødrekoloni i N. C. et Par År. Han førte i den Tid de ugifte Brødres Dagbog og roses for den Dygtighed, hvormed han gjorde det, idet hans omstændelige Optegnelser er en vigtig Kilde til Koloniens tidligste Historie. Under Revolutionskrigen, da den amerikanske Armé havde et meget stort Lazareth i Bethlehem, var Friis utrættelig i at besøge de syge, sårede og døende Soldater ved Nat som ved Dag. Efter Krigen fortsatte han sin Gjerning som utrættelig Rejsepræst i Pennsylvanien. Som Bevis på hans Prædikens Inderlighed anføres, at en 79årig Englænder, Richard Lee, blev så bevæget ved at høre F. prædike, at han bad om Optagelse i Brødremenigheden, flyttede til Bethlehem for der at leve sine sidste Dage og var der til sin Død 1797, da han var 94 År gl.

2. Otto Chr. Krogstrup (se foran, S. 190 ff.). John Schropp, som blev gift med Krogstrups yngste Datter,

Elisabeth, var en meget betydelig Mand i sin Tid. Han var Forstander (warden) for Menigheden i Bethlehem og var med ved alle vigtige Foretagender. Han var således i 1793 med til at danne det første Kul-Kompagni sammen med 25 andre, af hvilke 7 vare »Brødre«. Bethlehem ligger nemlig i den store Stenkulsregion i Pennsylvanien, hvis »sorte Diamanter« har frembragt så store Forandringer i Verden og skabt både kolossale Formuer og kolossale Elenigheder.

3. Jørgen Sølle (se foran, S. 353 ff.) nævnes af J. H. Clewell som den, der var forud for sin Tid, idet han arbejdede for at stifte Menigheder i Stedet for, som i Europa, hvor man havde Statskirker, blot at drive Indre Mission og lade de Folk, man fik Indflydelse på, søge deres kirkelige Hjem andre Steder, en af Grundene til, at Brødre-menigheden i Amerika, hvad Tal angår, står langt tilbage for andre Samfund.

4. Christian Wedsted (se foran, S. 361) skrev en Elegi på Latin over de Missionærer, Mænd og Kvinder, som i Novbr. 1755 bleve myrdede af Indianerne i Gnadenhütten. Wedsted havde sammen med den myrdede Georg Christian Fabricius, — hvis mishandlede, forbrændte Lig man fandt ved at hans trofaste Hund stod over det, — opholdt sig på nævnte Station for at studere Indianer-Sproget. Hans Elegi har følgende Titel: »In Fratres Sororesque beatae memoriae, quos ut sacrificium pro nobis Salvator noster Deusque, T. O. M. Sibi Mahoniae offeri passus est Die XXIV Nov. MDCCLV.« og gjemmes i Arkivet i Bethlehem.

5. Hans Martin Kalberlahn drog som Læge med de første Kolonister til Wachau 1753. Hans Alder angives da til 31 År, og som hans Fødeland Norge. Han har Æren af at have anlagt en »Hortus medicus« i Bethabara, og bragte ved sin Dygtighed mange Mennesker til den ny Koloni for at søge Lægehjælp. Han døde under Tyfus-epidemien i 1759. Den 30te Maj 1759 kom Cathrine

Kalberlahn til Wachow, om hans Søster eller Hustru, vides ikke.

1754 ankom 56 ugifte Mænd til Bethlehem under Ledelse af Gottlieb Pezold, deriblandt følgende Danske og Norske (foruden nogle, om hvem nærmere Oplysninger savnes):

1. Jens Wittenberg, født 1719 i Christiania, var Skolelærer i Bethlehem samt Formand i Pungmagernes Værksted i de ugifte Brødres Hus. Døde 1788.

2. Niels Mors, født 1727 på Øen Mors, »nær Jylland i Danmark«, arbejdede på de ugifte Brødres Farm i Bethlehem, hvor han døde 1777. Tiden for hans Ankomst findes ikke angivet, så han muligvis er kommen senere end 1754.

En Mand, der også har en vis Forbindelse med Danmark, skal her nævnes, nemlig Heinrich Wilh. Schemes født i Urholdsen (?) 1726 og Søn af en Officer. For at undgå militær Tjeneste i Danmark gik han til St. Croix, hvor han blev Mesterknægt på en Plantage. Her mødte han Brødremissionæren Fred. Martin, der fik stærk Indflydelse på ham. Schemes kom første Gang til Bethlehem 1752, gik siden til Jamaica og Surinam, hvor han hjalp til ved Missionens verdslige Gjøremål. 1775 kom han atter til B., hvor han døde 1777.

II. Fra 1760 til 1790.

1761 i Oktober, under Ledelse af Nathanael Seidel, ankom en stor Flok Emigranter til Bethlehem, deriblandt ikke mindre end 9 ordinerede Mænd. Af Danske nævnes A. Langgaard, John Arboe, Amadeus P. Thrane og Matthias Tommerup.

1. Angående A. Langgaard kan oplyses, at hans eneste efterlevende Barn af andet Ægteskab, Datteren Susanna Elisabeth L., der roses som en ualmindelig dygtig og begavet Kvinde, var Lærerinde ved Pigeskolen i Bethlehem til 1785 (hendes Moders Dødsår). 1792 blev hun

gift med Pastor Samuel Kramsch, Søn af en luthersk Præst i Schlesien, hvor han var født i 1758. Han var kommen til Amerika i 1783, da han blev Professor ved Nazareth Hall. 1792 drog han som Præst til Hope i N. Carolina († 1824). Både han og hans Hustru interesserede sig levende for Botanik.

2. Johan Arboe er, ifølge hans Selvbibliografi, født 6. Juni 1713 i Sørup i Angel. 6 År gammel fik han de sorte Kopper, der tilredte ham så ilde, at han blev udgytig til alt strengt Arbejde. 15 År gammel blev han ansat som Medhjælper ved den store Skole, hvori han selv havde gået, og 18 År gl. blev han Enelærer ved en Landsbyskole, hvorfra han i 1737 blev kaldet til anden Lærer ved den tyske Skrive- og Regneskole i Flensborg. 1738 kom en Del Studenter hjem fra Jena; sammen med en af Byens Præster begyndte de at holde Opbyggelsestimer, ved hvilke mange Mennesker bleve vakte. Arboe gik til at begynde med ikke med til disse Møder, før han i 1739 blev ledet dertil ved en Drøm. Ved samme Tid kom han til at tale med Folk, som kjendte noget til Brødremenigheden og havde besøgt Pilgerruh, fik flere herrnhuttiske Skrifter at læse og begyndte nu at prædike for Børnene i Skolen, blev derfor flere Gange anklaget både for Konsistoriet og Magistraten, ligesom nogle af Præsterne i Byen ivrede mod sådanne, som havde »den nye Tro«, og særlig da mod Arboe. »Weil aber der Herr Consistorial-Rath, der erste Bürgermeister und 2 andere Prediger erweckte Leute waren, so erhielten die Verfolger ihren Zweck nicht«. Arboes Fader, der måtte lide meget for hans Skyld, erklærede, at han ikke mere vilde anse ham for sin Søn. — Han havde stor Lyst til at gå til Herrnhut, hvilken blev forstærket ved Samtale med Folk, som standsede i Flensborg på Rejsen fra Herrnhut til Kjøbenhavn. Efter megen Vaklen frem og tilbage slog han op i sin Bibel, hans Øje faldt på Ezekiel 12, 2—4, og hans endelige Beslutning var fattet. Han søgte Afsked fra sit Embede, som han efter mange

Vanskeligheder endelig fik i Begyndelsen af 1742. Konsistorialråden og de vakte Præster i Byen bad ham endelig at blive; førstnævnte tilbød ham Plads i sit Hus, vilde skaffe ham en anden og bedre Lærerplads, osv. — intet hjalp: Arboe vilde til Menigheden. Da han var rejsefærdig, blev en »Broder Carl Friederich«, der var på Rejse fra Kjøbenhavn til Herrnhut, tagen tilfange af Soldaterne udenfor Flensborg. A. som særlig arbejdede for C. F.s Befrielse, måtte af den Grund opsætte sin Rejse, så han først den 11te Septbr. 1742 kom fra Flensborg og nåede til Herrnhut den 24de. Her, hvor han så længe havde ønsket at komme, følte han sig i Begyndelsen meget ilde, hvilket imidlertid ved Brødrenes kjærlige Omgang snart blev anderledes. Fra sin Ankomst til Herrnhut indtil 1760, da han fik det Kald at gå til Pennsylvanien, gjorde han Tjeneste på forskellige Steder som Lærer, Sekretær for Grev Zinzendorf, Registrator osv. Inden Afrejsen til Amerika blev han den 16de Febr. 1761 ordineret til Diakon. I Bethlehem var han Forstander for de ugifte Brødre og som sådan tillige Medlem af »das Aufseher-Collegium«. Han søgte og fik Borgerret i Pennsylvanien 1768. Han døde i Bethlehem den 11te December 1772. »The eminently capable John Arboe« kalder Levering ham. R. Rau, som har skaffet mig en Afskrift af Arboes Selvbiografi, oplyser, at han var halt og af et meget heftigt Gemyt.

3. Amadeus Paulinus Thrane har ikke efterladt sig nogen Selvbiografi. Det »Nachruf«, som blev forfattet i Anledning af hans Død, giver følgende Oplysninger om hans Levnet: »Vor kjære, salige Broder blev født i Aalborg i Jylland den 21. Decbr. 1718, hvor han i Året 1740 tilligemed flere Studiosis blev opvakt og kom i Forbindelse med de opvakte Præster på hin Egn, hvorved den kjære Frelser bragte ham til Menigheden i Wetterau 1743. Han blev den 21de Juni 1744 i Herrnhag optaget i Menigheden, og 1745 gik han sammen med Menigheden til den hellige Nadvere. Den 15de Septbr. 1748 blev han

i Herrnhaag antaget til Akoluth. Han tjente med stor Troskab og Nåde Børnene i Skolen både som Opsynsmand og Lærer, indtil han den 6te Novbr. 1749 drog med de første Seminarister til Barby. 1750 kom han som Chorchjælper til de ugifte Brødres Chor i Herrnhaag, og blev der, til de sidste Brødre forlod Stedet. 1752 kom han som Chorchjælper til Gnadenfrey, hvor han tillige hjalp Præsterne ved Menighedens Betjening og nød i 8 År både sit Chors og Menighedens Kjærlighed. Den 17de Decbr. 1753 blev han i Gnadenfrey ordineret til Diakon og 3die Juli 1758 til Presbyter. På sin Årsdag, den 21de Decbr. 1760, fik han Kald til at gå med Br. Nath. Seidel og hans Selskab til Pennsylvanien og tjene som Præst i Bethlehem. Godt en Måned efter sin Ankomst blev han gift med Præsteenken Anna Maria Benzien, Datter af Jakob Neisser, en af de første mähriske Brødre, som kom til Herrnhut. Hun havde 2 Børn af 1ste Ægteskab, deriblandt Sønnen Christian Ludvig Benzien († 1811), en af Brødrekirkens dygtigste Præster. I sit Ægteskab med Thrane blev hun Moder til en Datter, A. Pauline Thrane (f. 1763, † 1772). — Thrane vedblev at være Præst i Bethlehem til sin Død den 19de April 1776, og var ualmindelig elsket af Menigheden og hele Kolonien for sit hjertelige Væsen, sin Dygtighed som Taler og Sanger og sin Iver for Menighedens Vel. Hans Hustru overlevede ham til 1783. Thrane var udset til at skulle gjøre en Visitationsrejse til Vest-Indien, men døde forinden¹).

4. Matthias Tommerup var født i Holstebro, var Gørtler og Klokkestøber af Profession. Da han i 1761 var kommen til B., anlagde han et Støberi i Kjælderens under de ugifte Brødres Hus, som var hans Hjem. Fra dette hans Værksted fremgik flere Klokker, som nu har historisk Interesse og udførlig beskrives i Biskop Leverings

¹) Se Lawaetz: Br. Mgh.s Mission i Dansk-Vestindien, S. 68.

anf. Skr. Tommerup døde 22. Febr. 1778 som »ledig Broder«.

1762 ankom til Bethlehem en Skomager, Christian Christensen, født i Christiania 1718. Han havde tilbragt en Del År i Herrnhag og Holland. Døde ugift 1777.

1780 ankom Jeppe Nielsen, født »i Holsten« 25. Januar 1726. Han drog til Salem, N. Carolina, hvor han døde kort efter sin Ankomst.

1786 kom Jørgen Andersen Eising, født 1759 i Frørup i Nordslesvig. Han købte en Farm i Nærheden af Bethlehem. Døde 1831.

Foruden disse, hvis Ankomsttid kjendes, kan nævnes følgende Danske, som levede i Kolonien i North Carolina:

1. Niels Pedersen, som 1766 var med til at anlægge Byen Salem i N. C. Han førte Dagbogen og hjalp til ved Gudstjenesten.

2. Jens Schmidt, født på Sjælland 25. Juli 1731, var ligeledes med ved Grundlæggelsen af Salem 1766 og døde der 12. Marts 1781.

3. Tyge (eller Tøger) Nissen, født i »Gestrop, Holsten«, 14. Marts 1732, blev Præst for Menigheden i Friedland i N. C. (som var grundlagt af Jørgen Sølle) fra 1775 til 1780. Han døde i Salem 20. Febr. 1789. Der findes Nissen'er i Salem og Omegn — vistnok hans Efterkommere — indtil denne Dag.

1791 nævnes blandt de nyankomne Niels Tillofsen (eller Tollofsen). Han blev Forstander (warden) for Menigheden i Nazareth, hvor han døde 1808.

III. Danske iblandt »Irenes« og andre Menigheds-Skibes Besætninger.

I det foregående er nævnt, at Br. Menigheden havde sine egne Skibe, som førte dens Kolonister osv. til Amerika. Blandt disse »Kirkeskibe« kan nævnes Skibet »Irene«. Fra 1748 til 1757, da dette Skib blev taget af en fransk Kaper, gjorde det 14 Rejser over Atlanterhavet. Dets Afløser,

som byggedes under Tilsyn af nedennævnte Kaptajn Chr. Jakobsen og vist til Dels for hans Regning, blev færdigt 1760 og fik Navnet »Hope«. — Som det var at vente, fandtes der ikke få danske og norske Sømænd blandt disse Skibes Besætninger. Blandt »Irenes« Mandskab (1748) nævnes således Danskerne Christian Jakobsen (Styrmand), Andreas Schout (Styrmand), Martin Christensen, Peter Petersen (norsk), og noget senere Just Jensen og Hans Nielsen. — Vi skulle nu gjøre nærmere Bekjendtskab med nogle af disse Sømænd.

1. Christian Jakobsen, af hvem der desværre nu ikke eksisterer nogen Selvbiografi, var, ifølge Oplysning fra Biskop J. M. Levering, født i Danmark 1726¹⁾. Han opholdt sig 1748, da han gik med Skibet »Irene« som Styrmand, på Staten Island ved N. York. Fra samme Tid regnes han som Medlem af Br. Menigheden. Han foer med nævnte Skib som Styrmand til 1755, da han afløste Nicolas Garrison som Skibets Kaptajn. Da »Irene« i November 1757 blev taget af en fransk Kaper, var Jakobsen tilligemed flere af sit Mandskab en Tid i fransk Fangenskab. Befriet herfra gik han til London, hvor han købte »Concord«, med hvilket Skib han lykkelig nåede N. York i Septbr. 1759. Med nævnte Skib gjorde han flere Rejser, til han i 1761 blev Kaptajn på det nye Skib »Hope«. Han førte det til 1766, da han trak sig tilbage fra Sølivet og nedsatte sig på sin Ejendom nær Byen Port Richmond på St. Island. Kirkebogen i New-Dorp, Staten Island, indeholder følgende: »Den 4de Marts 1766 blev Christian Jakobsen og Anna van Deventer, efter 3 Gange forudgaaet Tillysning, forenede i Ægteskab i den treenige Guds Navn af Pastor H. Garnbold i 6 Vidners Nærværelse«. — Den 18de Jan. 1782 om Natten blev Chr. Jakobsen dødelig såret af en engelsk Soldat, der var brudt ind i hans Hus

¹⁾ Der kan være en vis Sandsynlighed for, at han var en Broder til Præsten Jacob Jacobsen i Dreslette, der døde 1809.

for at stjæle, og som Jakobsen overraskede. Han døde kort efter og ligger begravet i van Deventernes Gravsted på Staten Island. Samme Nat Jakobsen blev skudt, skete der Indbrud i Br. Menighedens Præstebolig og dens Papirer bleve stjålne, Grunden til, at nøjagtige Oplysninger om Jakobsens Fødested osv. nu savnes. Kaptajn Jakobsen («the able and experienced seaman» kalder Biskop Levering ham) var en i Brødrekirken meget anset Mand, hvis Navn man atter og atter møder i dens Skrifter.

2. Andreas Schout¹⁾ var født i Kjøbenhavn den 12. Maj 1700. Efter at have været i Kjøbmandshandel i sin Fødeby, drog han som ung Mand til Holland, hvor han blev Sømand, Styrmand og tilsidst Kaptajn. 1737 kom han i Tjeneste hos den bekjendte Æventyrer, Kong Theodor på Corsika (Baron Neühof) og blev Kommandør på et Skib med 10 Kanoner. Senere lod han sig i Holland hyre til russisk Tjeneste som Kaptajn, kom til Reval, hvor han blev kjendt med Brødremenigheden. Efter sin Afsked fra russisk Tjeneste sluttede han sig i Holland til Menigheden og fik Tjeneste som Styrmand på dens Skib »Irene«. — Da Skibet blev taget i 1757, tilbragte Schout 9 Måneder i fransk Fangenskab, men fandt Vej tilbage til Amerika, hvor han i Bethlehem gjorde Tjeneste som Politi og Cicerone til sin Død i 1763. — Schout var i Bethlehem en Tid i 1754. Da havde Byens vise Fædre bestemt, at der skulde bygges en Båd, som kunde føre Koloniens Produkter ad Flodvejen til Philadelphia og bringe sådanne Varer med tilbage, som man trængte til. Schout og en anden Sømand fra »Irene«, Peter Brink, bleve udsete til at undersøge Flodløbet til Philadelphia. Deres Rapport må have været favorabel. Der blev bygget en Flodbåd, som Schout og Brink tilriggede. Da den, den 27. Sept. løb af Stabelen, fik den Navnet »den lille Irene«, og der holdtes stor Fest i Byen i Dagens Anledning. Den løb

¹⁾ Navnet skrives Schaut og Schaute. Se Personalh. Tidsskr. 3. R. VI. Kirkehist. Saml. 5. R. II.

nogle Småture op og ned ad Floden med Byens Honorationes, — alt gik udmærket. Den 6te Novbr. sejlede den til Philadelphia med en Ladning Olie. A. Schout var Kaptajn. Den 16de s. M. kom Kaptajn og Mandskab tilbage — minus Båden. Den var for bred til at kunne føres mod Strømmen til Bethlehem, derfor ladt tilbage i Philadelphia for at sælges. Og således endte den lille Irenes korte Historie. — Biskop Levering omtaler Schout som »one of the most useful and interesting men in this service« 3: på »Irene«.

3. En ikke mindre interessant Personlighed er Just Jensen (kaldet Jansen). I hans »Testimonium« i Arkivet i Bethlehem fortælles der om ham: »Han er født den 9de Juni 1719 i Kirkesognet Kliim i Aalborg Stift i Nørre-Jylland. I hans spæde År tog en Moster og hendes Mand, der ikke selv havde Børn, ham til sig, opdrog ham i Guds-frygt og holdt ham flittig til Skole. Da han blev ældre, kom han tilsøs, og siden gik han gjerne hvert År som Superkargo for sig selv og sine Slægtninge med Skibe til Norge, om Vinteren plejede han at holde Skole. Ved den sal. Broder Langgaards Vidnesbyrd — han var Præst i Sognet — blev han vakt og sluttede sig på det nøjeste sammen med denne Broder og den sal. Br. Krogstrup. Da der kom en svær Forfølgelse over Br. Langgaard og Krogstrup, blev han også indviklet deri, da han altid åbent tog deres Parti. I en Tid af 2 År blev han af den Grund forfulgt og oftere draget for Retten¹). Da denne Forfølgelsestid blev ham for lang, kom det ham engang under Prædiken for, at han skulde forfatte et Bønsskrift til Kongen. Han gik straks ud af Kirken og skrev det, fik 12 andre Beboere i Sognet til også at underskrive det. Han viste dette Bønsskrift til Brødrene Langgaard og Krogstrup, og da den førstnævnte gjerne vilde, at nogle Ord i det skulde

¹) Han er vistnok den herrnhutiske Skolemester, som Sognefolkene var utilfredse med (Lundbye a. Skr. S. 116).

forandres, så holdt den sidste bestemt på, at hvert Ord skulde forblive, som det var, og sagde: »Det er ikke Just, der har gjort dette Bønskrift, men den kjære Frelser vil have det således.« — Br. Jansen overgav sit Bønskrift til Biskoppen, om hvem det var bekjendt, at han stod i Nåde hos Kongen, og det blev meget nådigt optaget. — Men Dommerne på Egnen, der havde sat Forfølgelsen i Gang, bleve meget vrede, da de hørte, at der var indgivet et Bønskrift. Endelig kom en kongelig Fiskal og undersøgte Sagen, hvorved Broder Jansen blev frikjendt. Men Brødrene Langgaard og Krogstrup forlode Landet og drog til Menigheden. Br. Jansen blev ved med at holde Skole i Sognene om Vinteren, indtil der ved kongelig Forordning blev oprettet en ordentlig Skole på Egnen. Biskoppen vilde gjerne ansætte Jansen ved denne Skole, men han kunde ikke beslutte sig til at tage derimod. Under hans Tjeneste i Skolen har Frelseren — det bevidnede han ofte — vist ham megen Nåde, og han havde ofte Lejlighed til at være bekymrede Sjæle til Velsignelse, og hans daværende hjertelige Forbindelse med Brødrene Jens Haven, Peter Haven, Niels Søe o. fl. har han ofte med Glæde erindret sig. — I Året 1751 eller 1752 kom han til Br. Menigheden i Holland og boede i de ugifte Brødrers Hus i Zeyst, indtil han blev kaldet til at tjene som Matros på »Irene«, og i de følgende År har han tjent under Kaptejnerne Garrison og Jakobsen på dette som på andre Skibe, — således som det er vore Søskende her vel bekjendt, — indtil han fik fast Ophold i Bethlehem. Her tjente han i nogle År som Medhjælper i Gjæstgivergaarden. Den 19de Novbr. 1766 ægtede han sin nuværende Enke og overtog selv Gjæstgiveriet, som han betjente i 14 År med Flid og Troskab. Hans Ægteskab var velsignet med 4 Børn, 2 Sønner og 2 Døttre, af hvilke en Datter endnu er hos os, hvis Bevarelse i Menigheden lå ham meget på Hjerte, hvilket han ofte bevidnede, særlig i sine sidste Dage. — Han var af Naturen hidsig og opfarende, men

kom snart til Besindelse, og det var hans hjertelige Attrå, at leve Frelseren og Menigheden til Ære og ikke til Skam». — Just Jensen døde i 1790. At give en Skildring af Just Jensen som Kromand eller Hotelvært i Bethlehem under den urolige Revolutionskrig vilde her føre for vidt. Det må være tilstrækkeligt at sige, at »Josts i Bethlehem« var anset for et af de bedste Hoteller i Pennsylvanien, og at dets Vært som Følge deraf havde Æren af at beværte mange højtstående Personer, bl. a. Lady Washington, og selv om man ellers kunde have nok så meget mod de sære Mennesker i Bethlehem, som ikke vilde aflægge Ed, ikke øve sig i Våbenbrug, ikke lære Våben — og derfor måtte betale ublu Skatter og Bøder — ét måtte man lade dem: på deres Gjæstgiveri kunde man få den bedst tillavede Mad, den fineste Vin og en ren Seng at sove i, og dertil flink og venlig Betjening. Just Jensens Navn var derfor kjendt viden om i Amerika i de Dage.

4. Martin Christensen, født i Jylland 1719, optoges i Br. Menigheden i Herrnhag 1746, tjente som Matros på Skibene, der gik til Grønland og Amerika. Døde i Bethlehem i 1750.

5. Hans Nielsen var Matros på »Irene«, da det blev taget i 1767, og døde i fransk Fangenskab.

6. Peter Petersen, født i Norge 1728, sluttede sig til Br. Menigheden i London, var Matros på »Irene«, døde i Bethlehem 1750.

IV. Danske Missionærer begravne i Bethlehem.

1. Henrik Hellert¹⁾, født i Nærheden af Kjøbenhavn²⁾ 1734, var Sejlmager af Håndværk. Efter at have sluttet sig til Br. Menigheden i Herrnhut blev han i 1773 bestemt til at gå som Missionsmedhjælper til Jamaica. Efter to Års Tjeneste der gik han tilbage til Europa, men

¹⁾ Løgstrup: Nord. Missionshåndbog (1889), S. 339, har »Heller«.

²⁾ Samme: »i Ørslev«.

blev i 1787 sendt til St. Thomas for at bestyre Missionsplantagen. På Grund af nedbrudt Helbred kom han i 1795 til Bethlehem, hvor han var Kok i de ugifte Brødres Hus og døde i 1799.

2. Christian Frederik Berg¹), født i Jylland 1774, Missionær 1802—1825, først i Surinam (1802—08), senere i Vestindien. Han kom fra Barbadoes til Bethlehem 1825, to Uger før sin Død. Gift 1808 med Englænderinden Hannah Tempest, med hvem han havde to Sønner, Josef og Charles. Hun overlevede sin Mand i næsten 40 År og døde i Enkernes Hus i Bethlehem i 1864, 91 År gammel. Hendes Søn, Josef Frederik Berg, der var født på Antigua, Vest-Indien, 1812, studerede til Præst, gik siden over til den tysk-reformerte Kirke i Amerika, hvor han blev en meget fremragende Mand, var i længere Tid Professor ved nævnte Kirkesamfunds theologiske Seminarium i Mercersburg, Pa., og siden Præst ved den første reformerte Kirke i Philadelphia. — Dr. Berg var en Stridstheolog, der holdt vågent Øje med hvad han anså for »nye Retninger« både indenfor sit eget Samfund, såvelsom udenfor. Det var således ham, der i 1845 fik sin Synode til at prøve de nye Lærere ved Seminariet i Mercersburg, Dr. Neoin og den senere så bekendte Dr. Philip Schaff, en Begivenhed, der siden gik under Navnet »Dr. Schaffs trial for heresy«. — Dr. Berg blev aldrig en Ven af den Retning indenfor den tysk-reformerte Kirke i Amerika, som er betegnet »The Mercersburg Theology«. Han var en meget frugtbar Forfatter. Af hans Skrifter kan nævnes: »The Ancient Landmark«, Philadelphia 1840. »Lectures on Romanism«, ibid. 1850. »Oral controversy with a Catholic Priest«, 1843. »Mysteries of the Inquisition«, 1846. »Reply to Archbishop Hughes on the Doctrines of the Protestants«, 1850. »Church and State; or Romes Influence upon the Civil and Religious Institutions of our Country«, 1851. —

¹) Løgstrup a. St., S. 338. Nordisk Missions-Tidsskr. I, S. 288.

Berg døde i New Brunswick, Neu Jersey, den 20. Juli 1871. Han var gift med en Datter af den tysk-reformerte Præst, Thomas Pomp, der var af gammel herrnhutisk Slægt¹⁾.

3. Thomas Langballe²⁾, født i Thisted 4. Januar 1762, blev i 1787 kaldet til Missionen i Surinam, hvor han arbejdede i mer en 33 År. Han var 4 Gange gift 1) med Maria Ester Oertel (1800—1802), 2) med Hannah Warner fra Bethlehem (1805 † s. År), 3) med Gertrud Maria Lorenzen (1807—18), 4) med Maria Salome Meinung, som overlevede ham i mange År. Han døde i Bethlehem 13. Februar 1826. Han sidste Hustru havde en Tid (1804—07) været Lærerinde ved Akademiet i Salem, N. C. Efter Langballes Død blev hun gift med J. C. Ebbecke i Schöneck, Pa., som hun også overlevede. Efter hans Død blev hun Forstanderinde for Enkernes Hus i Bethlehem, hvor hun døde 1862. Langballe efterlod sig ingen Børn.

4. Sarah Møller, født i Frørup i Nordslesvig 1761, blev i 1794 gift med Missionær Georg Zorn på St. Croix, der døde 1. Jan. 1807³⁾. — I dette Ægteskab blev hun Moder til Sønnen Jakob Zorn, der siden blev en berømt Missionær på Jamaica, hvor han døde i Maj 1843, et halvt År før sin Moder, der 1809 var bleven gift med Missionær Johan Kummer, der døde 1831⁴⁾. Efter hans Død kom hun til Amerika, hvor hun gjorde Tjeneste som Diakonisse og Forstanderinde til sin Død 1843, da hun var 82 År gammel. Hun ligger begravet i Bethlehem. En Sønnesøn af hende, Søn af ovennævnte Jakob Zorn, Josef Theofilus Zorn, født på Jamaica 1841, studerede Theologi i Bethlehem, hvorfra han drog som Missionær til sin Fødeø. Herfra kaldtes han i 1877 til Præst i Salem og Forstander

¹⁾ Se Herringshaw: »Dictionary of American Biography» Pag. 106 samt Artiklen »Mercersburg Theology» i Schaff-Herzogs Encyclopædie.

²⁾ Hans Biografi findes i Nord. Missions Tidsskrift 1893, S. 163 flg.

³⁾ Se Lawaetz: Mission i Dansk Vest-Indien, S. 129 flg.

⁴⁾ Om ham se Lawaetz a. Skr. 103 flg.

for Akademiet dersteds. Han omordnede og udvidede Akademiet og gjorde det til en Skole, svarende til Nutidens Fordringer. Fra nævnte Post resignerede han 1884 og gik til Pennsylvanien, hvor han en Tid sammen med sin Svoger forestod Nazareth Hall. Senere forlod han Brødrekirken, lod sig omordinere i den amerikansk-episkopale Kirke, i hvis Tjeneste han nu er. Han boer i Ticonderoga, N. York.

5. I Emaus, Pa., sydvest for Bethlehem, ligger Johannes G. Hoyer, født 1782 i »Wannerup« (Vamdrup?) begravet. Han var Missionær i dansk Vestindien 1811—20¹).

V. To danskfødte Biskopper i Brødrekirken i Amerika.

1. John Christian Jakobsen er født i Burkal ved Tønder 1795. Hans Fader, der stod i Diasporaens Tjeneste som Missionær, flyttede snart efter Drengens Fødsel til Skjern på Jyllands Vestkyst, hvor den unge Jakobsen tilbragte de første 6 År af sit Liv. Derfra kom han til Menighedsskolen i Christiansfeldt og 8 År derefter til den højere Skole i Niesky. Da han her havde fulden sit theologiske Studium, fik hans Fremtidsbane en hel ny Retning ved et Kald fra Amerika, der kom til ham som en fuldstændig Overraskelse. Han tog mod dette Kald, kom til Amerika 1816 og blev Lærer ved Nazareth Hall, hvor han tilbragte de næste 10 År af sit Liv. 1826 ægtede han Ann Lisette Schnall, født 1806 i New Fairfield, Canada, hvor hendes Fader virkede som Missionær blandt Indianerne. Samme År rejste Jakobsen med sin unge Hustru til Bethania i North Carolina, hvor han var kaldet til Præst. Her virkede han til 1834, da han tog imod Kald som Forstander for det kvindelige Akademi i Salem, som han forestod i 10 År, i hvilken Tid Skolen gjorde kjendelig Fremgang. I hans første År havde den 77 Elever, i det andet steg Anlallet til 137, og i 1838

¹) Løgstrup a. Skr. S. 340, jfr. Lawaetz a. Skr. S. 129.

havde Skolen 195 Elever med 19 Lærere og Lærerinder. Som Følge af denne store Tilgang måtte Skolens Bygninger betydelig udvides, hvilket gav Forstanderen forøget Arbejde. 1844 blev Jakobsen atter kaldet til Professor ved Nazareth Hall og Forstander for det theologiske Seminarium. I 1849 blev han Medlem af »Provinds-Ældste-Konferencen«, hvis Præsident han var i 18 År. I Lititz blev han i 1854 ordineret til Biskop og tjente som saadan til 1867, da han på Grund af Alder og Skrøbelighed trak sig tilbage fra aktiv Tjeneste, efterat han havde tjent Kirken i Amerika i omtrent 51 År. Hans tre sidste Leveår var en blid og stille Ventetid, der endte med hans Død på Taksigelsesdagen (sidste Torsdag i Novbr.) 1870. Hans Hustru overlevede ham til 1883. De ligge begge begravede i Bethlehem. Blandt deres Børn kan mærkes: H. A. Jacobson, Professor i Bethlehem, og Edward Hastings J., der døde som Læge sammesteds 1896. En Datter er gift med Biskop, Dr. theol. Edward Rondthaler i Salem, N. C., og har sit Hjem i det Hus, som hendes Fader byggede i 1841.

Anm. Biskop Jakobsen er altså en Søn af den Emissær Jens Jakobsen, Skomagervend fra Kjøge, som er omtalt i Khist. Saml. 5. R. I, 287—306. Jfr. Nygård: Kristenliv i Danmark, S. 65, og Lundbye, Herrnhutismen, S. 106 flg. — Sønnens Døbenavn var vistnok Jens Christian. Her i Amerika er Jens blevet til John, ligesom Jakobsen er blevet til »Jacobson«. Der findes et smukt Billede af ham i Leverings Bog, S. 728.

2. Georg Frederik Bahnson var født i Christiansfeldt 16. Decbr. 1805 og døde i Salem, N. C. 11. Septbr. 1869. 1834 afløste han J. C. Jakobsen som Præst for Menigheden i Bethania, N. C. 1838 blev han kaldet til Professor ved Seminariet i Bethlehem og gjorde tillige Tjeneste som Hjelpepræst ved Menigheden dér. 1842 blev han ordineret til Presbyter og var Præst for Menigheden i Lancaster, Pa. Senere kom han atter til Syden og var derfra Delegeret ved den vigtige Synode i Herrnhut 1848 (som ovennævnte Jakobsen også deltog i), da den amerikanske Afdeling af Brødrekirken, der hidtil havde

stået fuldstændig under den europæiske Unitets-Ældste-Konferenses Kontrol, opnåede mere Uafhængighed i sine egne Sager. 1849 blev B. valgt til Medlem af den sydlige Provinds-Ældste-Konferens, hvis dygtige Præsident han var fra 1858 til sin Død. 1860 blev han ordineret til Biskop og boede som sådan i Salem til sin Død. — Det var i den amerikanske Borgerkrigs tunge Dage, da Broder stod mod Broder og mer end ét Kirkesamfund i Amerika splittedes på Grund af forskjelligt Syn på Slaverispørgsmålets Løsning. Ikke mindre end to af Biskop Bahnsons Sønner var med i Krigen — på Sydstaternes Side.

Det er ganske mærkeligt, at da Brødrekirken i Amerika siden 1848 kom ind på en hel ny Bane, indtog J. C. Jakobsen en af de mest fremragende Stillinger i dens nordlige, og G. F. Bahnson i dens sydlige Afdeling. — Efter et Billede at dømme, som findes i Clewels Bog S. 238, har Bahnson været en ualmindelig smuk Mand, ligesom han har efterladt sig et smukt Navn i sin Kirke.

* * *

John Christopher Eilerts, født 1753 i »Hienthal Norway«, havde studeret Theologi ved Universitetet i Kjøbenhavn og siden holdt Skole i Christiansfeldt. 1791 blev han kaldet til Lærer ved Drengeskolen i Bethlehem, hvor han døde i 1822. Han var ugift og roses som en Børnerven og »excellent teacher«. Han var vist en Søn af Provst i Øvre-Telemarken og Sognepræst til Hierdal (Hjertdal), Hr. Jens Eilert (eller Eilertz), der døde 18. Decbr. 1765, og formodentlig en Sønnesøn af Mag. Johan Christopher Jakobsen Eilertz i Ringkjøbing († 1721)¹⁾.

* * *

Idet jeg ser tilbage på den Række af Landsmænd, der fik deres Virksomhed i Brødrekirken i Amerika, kan jeg ikke andet end føle noget af den dragende Magt, som dette

¹⁾ Se Personalh, Tidsskr. 1. R. IV, 288. Wiberg II, 620.

underlige Brødresamfund har haft over Hjerterne rundt om i Verden; thi om nævnte Magt bærer Listen på sin Vis et stærkt Vidnesbyrd. Men dernæst forekommer det mig, at Listen bærer fordelagtigt Vidnesbyrd om det lille Folk, som disse Personer stammede fra, og derved indirekte om den Kirkes Dygtighed, som de skyldte deres tidligste Opdragelse og Uddannelse. Uden her at indlade mig på Afgjørelsen af Spørgsmålet angående Brødremenigheden: »Sekt eller Ikke-Sekt«? mener jeg at have historisk Ret til at sige, at i dens særlig zinzendorfske Periode — og det var nok den mest virksomme — optrådte den i Danmark som en Sekt og med sekteriske Lærdomme og Praxis, og den havde en Sekts Evne til at drage de vågne og virksomme Mennesker til sig, at de måtte blive noget ganske »aparte«, »specielt«, osv. — Det forekommer mig, at man i nyere Tid i Danmark har været ikke så lidt tilbøjelig til at overse dette og så glemme, at vore Forfædres Tid er ikke vor, så lidt som deres Tankegang er vor. Og selv om vi mene at kunne se nok så mange og nok så slemme Inkonsekvenser i deres Tankegang: Vi kan nu engang ikke blive deres Skolemestre og vilde kun spille Tiden ved at forsøge derpå som på andet umuligt.
